

STRANE RIJEČI S DOČETKOM *-ier(e)* U HRVATSKOM JEZIKU

Dragutin Raguž

Veoma se često nademo u nedoumici kako bi u hrvatskom jeziku trebalo upotrebljavati, u kojem obliku, francuske posuđenice tipa *atelier*, *dossier*, *conférencier*, *métier* i dr. Listajući rječnike i sakupljajući građu, nastojao sam utvrditi pravilo po kojem bi sve imenice ovoga tipa imale ili trebale imati isti dočetak u hrvatskom njihovu liku, ali sam vidio da to nije i ne može biti problem samo francuskih imenica u hrvatskom jeziku, nego i imenica iz bilo kojega drugoga jezika s tim dočetkom koje preuzimljemo u naš jezik: ne s dočetkom takva slovnoga slijeda, nego s dočetkom koji ima glasovnu vrijednost kao što je u navedenih francuskih riječi. (Uglavnom se ipak radi o imenicama iz francuskoga i talijanskoga jezika.) Imenicâ toga tipa u hrvatskom jeziku ima podosta, i u njihovu pisanju, odnosno prilagođivanju hrvatskom jezičnom sustavu, pa i srpskom, nema dosljednosti. Dosljednosti nema upravo stoga što nije bilo jedinstvena kriterija u njihovu prilagođivanju zapravo su kriteriji bili različiti.

To vidimo iz primjera.¹

1. Dočetak — *ijer*:

<i>hotelijer</i>	franc.	<i>hôtelier</i>
<i>garderobijer</i>		<i>garde-robier</i>
<i>romansijer</i>		<i>romancier</i>
<i>financijer</i>		<i>financier</i>
<i>premijer</i>		<i>premier</i>
<i>ateljier</i>		<i>atelier</i>
<i>gonfalonijer</i>	tali.	<i>gonfaloniere</i>
<i>karabinijer</i>		<i>carabinieriere</i>
<i>kanconijer</i>		<i>canzoniere</i>

2. Dočetak — *jer*:

<i>kavaljer</i>	franc.	<i>cavalier</i>
<i>konferansjer</i> ²		<i>conférencier</i>
<i>kondotjer</i>	tali.	<i>condottiere</i>
<i>ušjer</i>		<i>uscieri</i>
<i>bersaljer</i>		<i>bersagliere</i>

¹ Ako nije posebno označeno, primjeri su uzeti iz Klaićeva Velikog rječnika stranih riječi. Zgb, 1966. i Matešićeva Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Wiesbaden, 1966.

² V. Putanec, Francusko-srpskohrvatski rječnik, Zgb, 1957.

3. Dočetak — *ije*:

<i>konferansije</i> ³	franc. <i>conférencier</i>
<i>dosije</i> ⁴	<i>dossier</i>

Talijanskih primjera s ovim dočetkom nisam našao.

4. Dočetak — *je*:

<i>ateljé</i>	franc. <i>atelier</i>
<i>dosje</i>	<i>dossier</i>
<i>konferansje</i>	<i>conférencier</i>
<i>metje</i>	<i>métier</i>
<i>krupje</i>	<i>croupier</i>

Ni s ovim dočetkom nisam našao primjera iz talijanskoga jezika.

5. Dočetak *-ir*:

<i>kurir</i>	franc. <i>courier</i>
<i>oficir</i>	<i>officier</i>
<i>portir</i>	<i>portier</i>
<i>kavalir</i>	<i>cavalier</i>
<i>klavir</i>	<i>clavier</i>
<i>barbir</i>	talij. <i>barbiere</i>
<i>kandelir</i>	<i>candelieri</i>
<i>kantir</i>	<i>cantiere</i>

Da utvrdimo: prema franc. dočetu *-ier* u hrvatskom smo jeziku našli pet dočetakâ (*-ijer*, *-jer*, *-ije*, *-je*, *-ir*), a prema talij. *-iere* tri dočetakâ (*-ijer*, *-jer*, *-ir*). Rečeno je naprijed da se ovdje radi uglavnom o imenicama francuskog i talijanskog jezika, ali ima i manji broj imenica iz drugih jezika (*foksterijer*, *denijer* iz engleskog jezika, zatim nekoliko riječi iz grčkog jezika *psaltir*, *manastir* i dr., a zabilježene su i u liku s dočetkom *-ijer*. Grčke nas posuđenice ovdje ne zanimaju jer je tu i *-ir* i *-ijer* nastalo prema *-ē* – *psaltērion*, *monastērion*). Sve navedene imenice sa svim dočecima muškoga su roda i u izvornim jezicima i u hrvatskom.

Da sada vidimo kako se toliko dočetakâ moglo pojaviti, jesu li svi opravdani u standardnome jeziku, a ako nisu da vidimo koji jesu, a koji nisu. Ovo je potrebno jer vidimo da za iste riječi na raznim mjestima nalazimo različite dočetakâ, pa čak i u istoga autora za istu riječ dva ili više dočetakâ npr. *conférencier* koja je u našim rječnicima zabilježena na nekoliko načina: *konferansjer*, *konferansije*, *konferansje*.

³ R MH i MS.

⁴ Vujaklija, Leksikon stranih reči i izraza.

Od svih mogućih oblika jezičnoga posuđivanja posuđivanje na leksičkoj razini najjednostavniji je oblik posuđivanja.⁵ Jedna riječ iz jezika A prelazi u jezik B prilagođena ili neprilagođena, bolje rečeno: integrirana ili neintegri-rana u sustav jezika primaoca. Ako se iz nekih razloga ne prilagodi, dolazi do jezičnih inovacija, a one nisu poželjne, pogotovu ako se radi o malom broju slučajeva na koje se nova pravila moraju primjenjivati, pa se i posebno mora-ju učiti, posebno znati. Ideal je da sve posuđeno bude i uklopljeno, integ-ri-rano u sustav jezika primaoca, što ipak ostaje samo ideal. Inovacije u jezik unose bilingvni govornici (kad se radi o posuđivanju)⁶ jer oni najčešće neku stranu riječ svjesno izgovaraju onako kako se ona u izvornom jeziku izgovara, dok to ne može i ne zna svaki govornik, nego glasovni slijed tuđe riječi poisto-vjećuje (identificira) s najbližim glasovnim slijedom u svome jeziku. Ako se pri tom radi o maksimalno mogućoj sličnosti, onda nema nikakvih poteškoća s prilagodbom takve riječi. Tako npr. nisu zadavale poteškoća franc. riječi *carton*, *écran*, *roman*, samo im je trebalo promijeniti naglasak za standardnu upotrebu (a u kajkavskom npr. nije ni to trebalo, nego samo promijeniti kra-tak akcenat u završnom franc. slogu u dug kajkavski). One nisu izazvale nika-kvih problema ni u sklonidbi, pa imaju istu sklonidbu kao i naše imenice *jū-nāk*, *-āka*, *rūkāv*, *-āva* itd. Dakle pri posuđivanju treba voditi računa da se riječ prilagodi i fonološkoj i morfološkoj strukturi jezika primaoca.

A da to sada pokušamo primijeniti na naš predmet: kako se najbolje mogu prilagoditi strane riječi s dočetcima *-ier(e)*.

Oblici s dočetcima *-ije* i *-jer* vrlo su usamljeni, samo oni koji su navedeni, dok za sve druge dočetke ima više primjera nego što je navedeno. To samo po sebi ne govori protiv njih, ali je dobar znak da nešto nije u redu. Naime svi oblici bez glasa *r* u dočetcima (to su francuske posuđenice) dobivene su po franc. izgo-voru, a kako su to sve imenice muškog roda, nisu sa završnim *e* uklopljene ni u jedan sklonidbeni tip imenica m. roda u hrvatskom jeziku, pa bismo takve oblike izbacili iz standardne upotrebe. Dočetak bi *-jer* bio uklopljen u naš su-stav, ali s njim nešto drugo nije u redu, što ćemo vidjeti kasnije. Među nepri-lagođene likove ide i nešto češći oblik s dočetcima *-je*, koji zapravo ide skupa s neprilagođenim oblikom na *-ije*. Što se tiče prilagođenosti, dobar je oblik i s dočetcima *-ijer* i *-jer*, ali ćemo sada pokazati zašto nismo za *-jer*.

U izboru između dočetka *-ijer* i *-jer* problem je kako dvoglas *-ie* treba pri-lagoditi, da li kao slijed *je* ili *ije*. Prije svega da vidimo kako se dočetak *-ier(e)* izgovara u jezicima iz kojih te riječi posuđujemo. Evo kako se te riječi trans-kribiraju u rječnicima franc. i talij. jezika.⁷

⁵ R. Filipović, *Kontakti jezika*, Zgb, 1971.

⁶ Za razliku od inovacija koje se javljaju unutar jezičnoga sustava.

⁷ Za franc. primjere V. Putanec, n. d., a za talijanske M. Deanović, *Talijansko-hrvatski rječnik*, Zgb, 1943.

- a) Talijanski primjer:
 gondoliere (gondlière)
 condottiere (kondotjère)
- b) Francuski primjer:
 hôte*l*ier(ot*l*je)
 romancier (romāsje)

Ovdje imamo dva načina bilježenja poluvokalnoga *i*, za nas je važno smo da su to *i* u jednom i u drugom slučaju dvoglasni, kakva mi u hrvatskom jeziku službeno nemamo.⁸ U sličnim slučajevima takav se *ie* u hrvatskom jeziku prilagođuje u naš slijed *ije* (*orijent*, *orijentacija*; *hijeroglif*, *hijerarhija* itd.) bez obzira na jezik iz kojega se posuđuje. I velika većina imenica o kojima govorimo također je dobila dočetak *-ijer*, pa nema sumnje da je on i preporučljiviji od početka *-jer*, koji je rjeđi, iako je zapravo bliži francuskom ili talijanskom izgovoru. Dočetak *-jer* ne bi bio preporučljiv, osim navedenih razloga, ni zbog toga što bi on izazvao jotacije u dodiru sa suglasnicima ispred sebe (*atelj*, *kavaljer*, *bersaljer*).

Za likove s početkom *-ije* i *-je* može se u potvrdu neprilagodnosti reći da one nisu podložne izvodenju prema njima drugih vrsta riječi. Uzmimo navedeni primjer *atelj* (to nije glas *lj* nego dva nezavisna glasa *l* i *j*) i pokušajmo napraviti pridjev; svakako smo u nedoumici kako taj pridjev dobiti, pa po tome vidimo da posuđenice u takvu obliku nisu prilagođene, integrirane u tvorbeni sustav hrvatskoga jezika, dok su likovi s preostala dva početka (*ijer* i *-jer*) podložni izvodljivosti. Tako od *hotelijer* ili *atelj*, *dosijer* lako tvorimo pridjeve: *hotelijerov* i *hotelijerski*, *ateljerski*, *dosijerski*, pa su čak mogući i glagoli *hotelijeriti*, *atelj* itd. Dakle bili bi tako podložni izvodljivosti i primjeri s početkom *-jer*, ali već smo dali prednost početku *-ijer*.

Izvan dosadašnjeg razmatranja ostao nam je dočetak *-ir*, i to namjerno. Zašto? S njim nam ne vrijedi tjerati mak na konac pa nastojati i njega podvesti pod dočetak *-ijer*; to nam ne bi ni uspjelo, niti bismo time što dobili. A evo zašto. Riječi s početkom *-ir* mnogo su starijega datuma i posuđivane su preko njemačkog jezika kao posrednika. Na različitim terenima, pod različitim kulturnim utjecajima i u različito vrijeme različito su utjecaji i primani. Tako je i bilo moguće da su npr. imenice istoga tipa iz stranih jezika dobivale različite likove. Tu se ne treba truditi da ih svrstamo sve pod isti dočetak, važno je da su one u onom obliku u kojem su posuđene integrirane u sklonidbeno-naglasni i tvorbeni sustav i ništa više. To možemo utvrditi, ali intervenirati možemo samo ako se danas preuzimlju čas u jednom čas u drugom liku. Vjerojatno je da smo veliki dio tuđica ovoga tipa primili s do-

⁸ D. Brozović, O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženoga ijekavskog jata, Jezik 1972/73., brojevi 3, 4 i 5.

četkom *-ir* preko njemačkoga jezika pa nisu ni mogle drugačije glasiti, jer se slijed *ier* u njem. izgovara (*ir*). Zato treba reći da je dočetak *-ir* u riječima *kurir*, *oficir*, *frotir*, *klavir*, *barbir* i dr. činjenica koja se nikakvim zahtjevom, koliko god da je opravdan, ne može preokrenuti. Jedino treba dodati da prema stranom dočetu *-ier(e)* nema novijih posuđenica s dočekom *-ir*.

Sve novije posuđenice treba da dobiju dočetak *-ijer*, dakle: *konferansijer*, *kondotijer*, *ateljier*, *dosijer*, *krupijer*, *kanconijer*, *šansonijer* itd.

Dobro je usput spomenuti još neke francuske dočetke koji u nas također daju dočetak *-ijer*. To su dočeci *-ieur* i *-iaire*.

1. Dočetak *-ieur*:

interieur	interijer
exterieur	eksterijer

2. Dočetak *-iaire*:

vendémiaire	vandemijer
-------------	------------

Naravno, ovo što je ovdje rečeno ima svoga opravdanja, ali je pitanje da li je provedivo. Mnogo je razloga što to nije tako u praksi. Zašto se npr. *conférencier*, *ateljier*, *dossier* nije na isti način prilagodilo kao i *romancier*, *hôtelier* nije teško pogoditi. U jednom se slučaju (*hotelijer*) riječ posve prilagodila, a drugi put nije (*dosje*, *ateljje*) jer su se naslanjale na svu silu sličnih riječi (*ataše*, *kupe*) ili su ušle u jezik skupa, a jezična ih je zajednica prihvatila u fonetskom liku jezika izvornika. Zato se ne mogu i ne bi trebala tražiti pojedinačna rješenja za ovu ili onu stranu riječ, ovaj ili onaj strani dočetak (ima li koristi ako dobijemo riječ *dossier*, *atelier* u likovima *dosijer*, *ateljier*, a *attuché* i *coupé* u likovima *ataše* i *kupe*, ili obratno), nego bi to trebalo sve raditi u cjelini. To je istina često jalov posao, ali se u takvim slučajevima to vrši uz svjestan napor, pa čak i pritisak (poznat je slučaj takva pritiska protiv anglicizama u Francuskoj). Ipak, kad se već ne može u cjelini, bolje je i ovako rješavati slučaj po slučaj nego nikako. Tako bi svakako trebalo da posuđenice *atelier*, *conférencier*, tako i ostale imenice toga tipa, u hrvatskom jeziku dobiju dočetak *-ijer*: *ateljier*, *dosijer*, *konferansijer*, jer je to jedini dočetak koji se u ovim slučajevima može preporučiti, ako već u gramatikama ne priznajemo da imamo poseban tip imenica m. roda. On zapravo postoji, ali je neprilagođen u sustav. Ostalo nam je da još nešto kažemo i o akcentu ovih imenica. Imenice o kojima govorimo u francuskom i talijanskom jeziku imaju naglasak na posljednjem slogu, a u nas su dobile na dočetu *-ijer* nakon prilagođavanja dvoglasnog *-ie* u naš *ije* (*hotelijēr*), ili je akcenat s dvoglasa (u posljednjem slogu) preskočio naprijed (mnogo rjeđe; Klaić npr. ima zabilježen i ovakav akcenat: *garderōbijer*, a AR *kavālijer*), što je u skladu s novoštokavskom akcentuacijom. Akcenat na dočetu (*ijēr*) mnogo je češći, a i ide skupa s veli-

kim brojem imenica stranoga porijekla tipa *mòntēr*, *frīžidēr*, *miliciònār* i dr. Ujedno, s akcentom na dočetu ove se imenice ne udaljuju mnogo po slušnom dojmu od svojih predložaka iz jezika davaoca.

Dakle imenice stranoga dočeta *-ier(e)* u hrvatski jezik preuzimamo s dočekom *-ijēr* i s takvim akcentom, a ako je uobičajen preneseni akcent, neće ništa smetati.

Ako se prema ovim imenicama (tipa *hotelijēr*) izvodi imenica ž. roda, ona dobiva u hrvatskom dočetak *-ka*, dakle: *ijērka* (*hotelijer -hotelijerka*). Ali ima i takvih koje su ž. rod dobile prema imenici iz stranoga jezika, pa su u tom slučaju dobile dosljedno dočetak *-ijéra* (*barijéra*, *karijéra*, *bombonijéra*, *garsonijéra*). Imenice m. roda s dočekom *-ijēr* imamo prema franc. imenicama s dočekom *-ier* (m) i prema talij. s dočekom *-iere* (m), a imenice ž. roda s dočekom *-ijéra* prema franc. imenicama s dočekom *-iére* (f) i prema talij. s dočekom *-iera* (f). Mnoge od riječi ovoga tipa, a zabilježene u rječnicima, ne nalaze se u standardnoj upotrebi, a ima ih i takvih koje se nalaze u standardnoj upotrebi, a ne bi trebalo da se nalaze. Međutim to nije ovdje važno, nego nam je bilo važno utvrditi pravilo za njihovo preuzimanje kad se preuzimaju.

KAJKAVIZMI U PRIPOVIJETKAMA SLAVKA KOLARA

Stjepko Težak

Obnovitelj hrvatske kajkavske dramske riječi, mislim da autoru drame »Svoga tela gospodar« ta oznaka pripada, svoju je vezanost za kajkavsku riječ potvrdio i u pripovijetkama. Međutim, u ovom času ne zanimaju nas kajkavski dijalozi njegovih seljaka s Vukomeričkih gorica, nego kajkavizmi koje pisac unosi u svoj štokavski tekst. U Kolarovu se naime tekstu sred štokavske rečenice nađe i riječ koja po nekom svom elementu, fonološkom, morfološkom, tvorbenom ili semantičkom, a možda i rječnički ne pripada književnom jeziku. Zanimljivo je vidjeti zašto mu ti kajkavizmi trebaju.¹

Ali zanimljiva je i druga pojava. Mnogi od tih kajkavizama, kao i oni njegovi kajkavski dijalozi, nerijetko su u određenoj mjeri štokavizirani (razlikovanje afrikata, akavski refleks poluglasova i sl.). Rekao bih da su tri razloga toj djelomičnoj štokavizaciji. Prvi je u Kolarovoj težnji da mu kajkavsku riječ razumije što širi sloj čitatelja. O tome indirektno svjedoči i njegova izjava u jednom intervjuu: »Ja sam također napisao Svoga tela gospodar i sa zadovolj-

¹ Ovo je donekle prerađena verzija izlaganja na znanstvenom skupu u Zlataru (Dani kajkavske riječi, 1971.).